

Rajojen muuttuva maantiede: esimerkkinä Suomen–Venäjän raja

ANSSI PAASI

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Paasi, Anssi (1993). Rajojen muuttuva maantiede: esimerkkinä Suomen–Venäjän raja (The changing geography of boundaries: The Finnish–Russian border as an example). *Terra* 105: 4, pp. 253–263.

The boundary has been perhaps the most important concept in political geography, but it has been customary to study boundaries and border landscapes mainly as empirical manifestations of state power and few geographers have striven to theoretize on the nature of boundaries. The aim of the present article is to put forward an interpretation of boundaries as manifestations of the nation-building process, as an essential element in territory construction. Instead of understanding boundaries as mere empirical manifestations of state power, they are 'located' in the socio-spatial consciousness of a society, which is in turn a form of collective consciousness which cannot be reduced to the consciousness of individual actors and manifests itself in various documents, monuments, norms and institutions. Boundaries are historically constructed and the meanings attached to them are perpetually changing along with the developments taking place in international social relations as well as in the internal relations within a state. The historical changes in the Finnish–Russian/Soviet boundary and the construction of the meanings connected with it are analysed here as an empirical example of boundary construction, employing various documents depicting the changing representations of the boundary in Finland (e.g. school geography textbooks) and in international textbooks of political geography. Also, the local experiences of various generations living in Värtsilä, a small border community, are briefly interpreted as an example of changing local identities in border areas.

Anssi Paasi, Department of Geography, University of Oulu, Linnanmaa, SF-90570 Oulu, Finland

Rajaa voidaan pitää yhtenä maantieteellisen ajattelun peruskäsitteenä, vaikka rajojen merkityksiä on tieteenalamme historiassa pohdittukin selvästi vähemmän kuin esimerkiksi maiseman, alueen, paikan tai tilan – maantieteen keskeisten käsitteiden – luonnetta. Maantieteen perinteessä raja on liitetty pikemminkin *poliittisen maantieteen* peruskäsitteisiin kuin alamme yleiskäsitteisiin.

On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi alueen ja paikan käsitteisiin liittyy oleellisenä osana *rajaamisen* elementti – joko mukaanlukemisen tai poissulkemisen mielessä. Tämä elementti on liittynyt kyseisiin käsitteisiin yhtäältä siitä syystä, että niitä on perinteisesti käytetty luonnon, kulttuurin ja ihmistoiminnan ilmiöiden luokitteluvälineinä – tuotettaessa mm. aluejako- ja tai määritettäessä ilmiöiden sijaintisuhteita eri-

laisia tarpeita varten. Toisaalta luokittelu liittyy po. käsitteiden humanistiseen ja sosiaaliseen tulkintaan: alueiden ja paikkojen näkemiseen yksilöllisen ja sosiaalisen identifikaation kiintopisteinä – alueilla on aina sekä 'sisäinen' että 'ulkoinen' luonteensa (vrt. Karjalainen & Paasi 1994). Rajaamisen ja rajojen kautta 'me' erotumme 'heistä'. 'Meidän' alueemme ja paikkamme erityinen luonne hahmotetaan suhteessa 'heihin' (vrt. Paasi 1993a).

Eri laajuisten alueellisten yhteisöjen tapauksessa rajojen määrittelyyn – ja mukaanlukemiseen sekä poissulkemiseen – liittyy aina vallan ja vaikuttamisen elementti. Kuten erityisesti Lefebvre (1991) on korostanut, sosiaalinen tila ja sen symboliset merkitykset ovat 'tuotteita', jotka on rakennettava – ne eivät siis synny tyhjästä. Tästä näkökulmasta tarkastellen myös aluei-

den ja paikkojen määrittelyminen – yhtä hyvin kuin niiden rajojen määrittelyt ja merkitysten muodostaminen – tapahtuu aina sosiaalisessa toiminnassa.

Kirjoituksen tavoitteet

Käsillä olevan Terran numeron teemana on Karjala. Karjala on ollut kautta Suomen historian keskeinen välitysalue Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton suhteissa. Se on määritelty milloin taistelulentäksi, etuvartioksi, milloin taas sodan ja rauhan maisemaksi, jne. Keskeisenä elementtinä useimmissa määrittelyissä on raja, jonka symbolisoimisessa Karjalaan liitettävät merkitykset ovat olleet erityisen tärkeitä (vrt. Sihvo 1991).

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan aluksi lyhyesti rajakäsitteen traditionaalisia merkityksiä maantieteellisessä ajattelussa sekä pohditaan rajojen ja aluemuodostuksen yhteyttä. Tämän jälkeen hahmotellaan uudentyypistä yhteiskunta ja kulttuuriteoreettisesti perusteltua näkökulmaa ymmärtää rajan merkityksiä ja pyritään osoittamaan empiirisen esimerkin avulla tämän näkökulman käyttökelpoisuus maantieteellisessä tutkimuksessa. Karjalaa ei siten nosteta kirjoituksen keskeiseksi kohteeksi – pikemminkin sen muuttuvia merkityksiä raja-alueena tulkitaan tässä pelkäämään esimerkkinä rajojen muuttuvasta luonteesta.

Käsillä oleva kirjoitus perustuu pääosin kirjoittajan laajaan tutkimukseen, jossa tarkastelun kohteena on ollut Suomen itärajan muuttuva maantiede – maantiede sekä sosiaalisen todellisuuden jäsentymisen näkökulmasta että maantieteilijöiden rajojen määrittelyyn liittyneen toiminnan kannalta katsottuna (Paasi 1993a, vrt. Paasi 1992, 1993b).

Rajan käsite maantieteen perinteessä

Rajalla on siis aina ollut tietty merkityksensä (poliittis-)maantieteellisessä ajattelussa. Taylor (1985:104) arvioi sen olevan ehkä ko. maantieteen osa-alueen keskeisin käsite: jo poliittisen maantieteen klassikot Ratzelistä alkaen ovat pohdineet rajojen merkityksiä.

Poliittisen maantieteen kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota territoriaalisuuden määrittelyyn ja rajojen elimelliseen yhteyteen. Minghi (1991:15) toteaa, että kiinnostuminen rajoista ja raja-alueiden maisemista on ollut tavallaan alueellisuuden kääntöpuoli. Tämän mukaan erityisesti poliittisen maantieteen edustajat ovat kiinnittäneet huomionsa kohti »alueiden reunoja» yti-

mien sijasta. Maantieteilijät ovat olleet perinteisesti kiinnostuneita »maantieteellisten tekijöiden», ts. erilaisten luonnon ja kulttuuristen tekijöiden, vaikutuksesta rajojen sijoittumiseen. Toisaalta kiinnostuksen kohteena ovat olleet aiemmin syntyneiden rajojen ja raja-alueiden vaikutukset maisemaan.

Anglosaksisen poliittisen maantieteen perinteessä on tavallista tehdä ero 'frontier'- ja 'boundary'-käsitteiden välille, jolloin ensiksi mainittu viittaa vyöhykemäiseen rajautumiseen, eräänlaiseen kahden territorion väljään kontaktikohtaan ja viime mainittu eksplisiittiseen rajaan territorioiden välillä. 'Boundary'-käsitteellä luonnehditaan yleensä territorioiden suvereenia luonnetta, koska rajautuminen on yksi suvereniteetin keskeinen ilmentymä.

Varsin yleisesti ollaan sitä mieltä, että 'boundary'-rajat ovat syntyneet rintarinnan kansallisvaltioiden kanssa (Giddens 1987:50). Globaalia näkökulmaa korostava Taylor (1985:105, vrt. Glassner & de Blij 1980:82–93) toteaa, että elämme nykyään yhden järjestelmän maailmassa, jossa ei ole enää ole vyöhykemäisiä rajoja (frontiers) – ne ovat historiallisia ilmiöitä. Rajat – boundaries – ovat siten fyysisiä kontaktilinjoja (tai pikemminkin vertikaalisia tasoja) territorioiden välillä ja ne vaikuttavat siihen, miten territorioiden välinen vuorovaikutus rakentuu. Vyöhykemäisten ja linjamaisten rajojen erottelu edellä kuvatulla tavalla on mielekästä. Paikallistasolla – esimerkiksi Suomen itärajalla sijaitsevalla rajavyöhykkeellä (engl. frontier zone!) – vyöhykemäisen rajan idealla voi kuitenkin nykymaailmasakin olla tietty merkityksensä. Suomen itärajan tuntumassa sijaitseva rajavyöhyke on muodostanut tavallaan 'esteen' tai 'hidasteen' tultaessa kohti varsinaista rajalinjaa. Vyöhykkeen ulkopuoliset ovat tarvinneet rajaviranomaisten luvan vyöhykkeellä liikkuaakseen. Ulkomaalaisten tapauksessa este-efekti on ollut vielä selkeämpi: lupa on pitänyt hakea suojelupoliisilta.

On sanottu, että poliittisen maantieteen perinne on tuottanut runsaasti rajoja koskevaa morfologista, empiiristä ja geneeristä tutkimusta, kun taas rajojen psykologiset ja taloudelliset merkitykset ovat saaneet vähemmän huomiota osakseen (Muir 1975:117). Tämä lienee osin yhteydessä siihen, että poliittiseen maantieteeseen on liitetty 'subjektiivisuuden vaara'. Tämä näkemys juontaa puolestaan juurensa poliittisen maantieteen alistamisesta ideologisille päämäärille 1920–30-lukujen ja toisen maailmansodan aikana (vrt. Paasi 1990). Osin huomion ja teoreettisten tulkintojen vähäisyys perustuu siihen, että rajoja on pidetty ainutkertaisina. Tästä johtuen on katsottu, että rajoja koskevat yleistyksykset eivät ole eri-

tyisen hedelmällisiä (ks. esim. Prescott 1965:9, 24; 1987:8).

Rajoja on näin ollen pidetty konkreettisina ihmistoiminnan ilmentyminä ja eräänlaisina empiirisinä territoriaalisen organisoitumisen ilmentyminä. Tästä johtuen perinteisiä rajoihin kohdistuneita maantieteellisiä tutkimuksia on usein pidetty rajoittuneina ja empiristisinä. Tuoreemmissa puheenvuoroissa onkin yhä useammin vaadittu, että rajat tulisi ymmärtää tilassa ilmenevien taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen prosessien tuloksina, ei pelkkänä empiirisesti havaittavina ilmiöinä (ks. Rumleyn ja Minghin 1991 artikkelikokoelmaa). Tähän pyritään myös seuraavassa hahmotettaessa maantieteelliselle rajatutkimukselle uudenlaisia lähtökohtia.

Rajat ja alueiden synty

Tässä kirjoituksessa rajoja ei ymmärretä pelkästään absoluuttisina linjoina – rajojen rakentuminen nähdään pikemminkin osana prosessia, jossa tietyt alueet tai territoriot tuotetaan. Rajojen luonnetta ja merkityksiä pyritään tulkitsemaan modernin kulttuuri- ja yhteiskuntateorian kautta. Rajoja ei siten ymmärretä pelkästään empiirisen maailman konkreettisina rajoina/raja-alueen maisemina, kuten maantieteessä on tyypillisesti ollut tapana.

Keskeisenä lähtökohtana rajojen merkitysten ymmärtämiselle tässä yhteydessä on kirjoittajan aiemmin esittämä alueiden institutionalisointiteoria (Paasi 1986, 1991). Siinä territorioiden, ts. erilaisten sosiaalisesti tuotettujen alueellisten yksiköiden, rakentuminen on tulkittu kolmen samanaikaisen prosessin kautta. Nämä vaiheet – alueiden territoriaalinen rajautuminen, symbolinen hahmottuminen ja instituutioiden muodostuminen – voidaan erottaa toisistaan vain analyttisesti, koska ne ovat saman prosessin eri puolia. Niiden erottaminen toisistaan on kuitenkin hyödyllistä, koska näin alueiden monimutkainen syntyprosessi voidaan jäsentää helpommin.

Territoriaalinen rajautuminen viittaa sosiaaliin käytäntöihin, joiden tuloksena jokin territoriaalinen yksikkö (kylä, kunta, maakunta, valtio, jne.) hahmotetaan tietyssä enemmän tai vähemmän selkeästi rajautuvana spatiaalisena kokonaisuutena. Symbolinen hahmottuminen viittaa puolestaan käytäntöihin, joiden kautta alueelle muodostuvat symbolit (mm. alueen nimi ja muut identifikaatiotunnukset), joiden kautta alue hahmotetaan ja siihen on mahdollista samastua. Instituutioiden muodostuminen tarkoittaa sellaisten sosiaalisten (politiikka, hallinto, talous) ja kulttuuristen käytäntöjen kehittymistä, joiden kaut-

ta alueellinen ja symbolinen rajautuminen tapahtuu ja uusintuu jatkuvasti.

Erilaisten territorioiden rakentuminen on osa jatkuvaa alueellisen järjestelmän muutosta, transformaatiota, jossa alueet syntyvät, ovat olemassa jonkin aikaa ja lopulta ehkä katoavat (ks. Paasi 1986, 1991, Taylor 1991). Territorioiden rakentumista ja purkautumista tapahtuu jatkuvasti myös eri aluetasoilla: yhtä hyvin paikallisella, alueellisella, kansallisvaltioiden kuin laajemminkin aluetasoilla (esim. Eurooppa, vrt. Taylor 1991). Territorioiden rakentumiseen liittyy erilaisia historiallisia aikajänteitä. Esimerkiksi Suomen rajojen muotoutuminen ja tähän prosessiin liittyvät merkitykset poikkeavat toisistaan melkoisesti, jos asiaa tarkastellaan yksittäisen rajaseudulla asuvan asukkaan tai Suomen poliittisen historian näkökulmasta.

Raja sosio-spatiaalisen tietoisuuden ilmentymänä

Tässä lähtökohtana on siis valtioiden rajojen näkeminen osana projektia, jonka kautta ko. territorioiden rakentaminen ja ylläpitäminen – niiden sisäinen sosiaalinen integraatio – tapahtuu. Ideologinen perusta tälle prosessille on nationalismissa, jonka kautta tietyn kansakunnan fyysinen ja poliittinen territorio transformoidaan ja symbolisoidaan kulttuuriseksi tilaksi. Tätä prosessia voidaan kutsua kansakunnan rakentamiseksi (nation-building). 'Nation-building' on metaforinen ilmaus ja sitä ei tule ymmärtää mekaanisesti. Käytännössä kansallisen territorion rakentaminen ja symbolisointi saattaa pitää sisällään yksilöiden ja ryhmien keskenään ristiriitaisia motiiveja ja tavoitteita – tähän näkyy esimerkiksi Suomen historiassa selkeästi (vrt. Deutch 1963). Keskeinen osa tietyn nationalistisen ajattelun tuottamisprosessia on osoittaa kansallinen tila mahdollisimman homogeeniseksi ja rakentaa ero muihin territorioihin verrattuna (vrt. Mac Loughlin 1986).

Keskeinen väline 'nation-building' -prosessissa ovat valtion rakentamat sosialisaatiomekanismit, erityisesti koulutusjärjestelmä, jonka kautta uusien sukupolvien integrointi tiettyyn kansalliseen yhteisöön tapahtuu. Koulutusjärjestelmän keskeisen tärkeää merkitystä sosiaalisessa ja territoriaalisessa integraatiossa, 'meidän' ja 'heidän' välisten rajojen konstruoinnissa sekä tässä yhteydessä käytettävien kansallisten stereotyyppien luomisessa on korostettu myös poliittisen maantieteen perinteessä (ks. Bergman 1975:270–274, vrt. Paasi 1992).

Yhtä luontevasti voidaan ajatella, että myös rajat ja ennen muuta niiden kansalliset merkitykset sijaitsivat pikemminkin yhteiskunnan alueellisessa tietoisuudessa (socio-spatial consciousness) kuin pelkkinä fyysinä vallan ilmentyminä raja-alueiden maisemassa. Yhteiskunnan alueellinen tietoisuus on abstraktio, jonka avulla pyritään tässä yhteydessä luonnehtimaan erilaisten alueellisten rajausten sosiaalista tuotantoa, niiden merkitysten muodostamista, oikeuttamista ja kontrollointia. Alueellinen tietoisuus -käsitettä käytetään siis kuvaamaan *yksilöiden ja sosiaalisten rakenteiden* suhdetta (ks. Paasi 1993a).

'Rakenne' on yksi modernin yhteiskuntateorian eniten käytetyistä käsitteistä mutta valitettavan harvoin sitä määritellään riittävästi. Tässä yhteydessä rakenne ymmärretään samaan tapaan kuin Giddensin (1984) strukturaatioteoriassa: rakenne viittaa sen mukaisesti sääntöihin ja resursseihin, jotka ovat keskeinen perusta tietyn sosiaalisen järjestelmän tuottamisessa ja reproduktiossa. Edelleen voimme Giddensin tapaan ajatella, että rakenne esittäytyy 'muistijälkinä' (memory traces) ja realisoituu toimintana – se ei siis ole mikään yksilöiden yläpuolella leijuva determinoiva voima.

Jotta voimme operationaalistaa 'rakenteen' abstraktion empiirisen tutkimuksen välineeksi, Giddensin melkoisen historiattoman näkökulmaan on lisättävä yksi oleellinen seikka: *traditio*. Traditio viittaa erilaisiin materiaalsiin objekteihin, uskomuksiin, mielikuviin, käytäntöihin ja instituutioihin (ks. esim. Shils 1981). Tradition kautta voidaan ymmärtää yhteiskunnan *kollektiivisen muistin* synty. Kollektiivisessä muistissa menneisyyden tapahtumat ja ilmiöt kumuloituvat ja kietoutuvat nykyisyyteen (vrt. Coser 1992). Traditio on siis oleellinen osa 'rakennetta' ja yhteiskunnallis-alueellista tietoisuutta. Yhteiskunnan alueellinen tietoisuus ilmenee toimintana ja käytäntöinä, jotka jättävät myös konkreettisia 'jälkiä'. Erilaiset muistomerkit, oppikirjat, rituaalit, normit tai arvot tarjoavat mahdollisuuden tutkia yhteiskunnallis-alueellista tietoisuutta konkreettisesti.

Valta-oluttuvuus liittyy rakenteen määrittelyyn erityisesti totuus-käsitteen kautta. Kuten Foucault (esim. 1980:131) on monissa yhteyksissä korostanut, jokaisella yhteiskunnalla on vallitseva totuusjärjestelmä, tietty 'totuuden määrittelyyn politiikka', diskurssinmuodot, jotka ovat hyväksyttäviä ja jotka eivät ole. Vanhojen, eri aikakausilta peräisin olevien maantiedon oppikirjojen erittely tekee selväksi, että oppikirjojen – ja yhteiskunnan – 'totuus' on ongelmallinen ja muuttuva suure. Kirjat heijastavat yhteiskunnallisia näkemyksiä ja määrittelyjä. Esimerkiksi edes-

menneen Neuvostoliiton maantiedon opetuksen keskeisenä päämääränä oli rakentaa 'Neuvostopatriotismia', vakuuttaa opiskelijat sosialistisen järjestelmän ylivoimaisuudesta kapitalistiseen nähdä ja samalla luoda kuvaa kapitalististen maiden epätasaisesta kehityksestä ja kapitalismin peruspremissien ongelmallisuudesta (Heikkinen 1987:15–17). Vastaavasti suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa välitetty totuus vaikkapa Saksasta tai Neuvostoliitosta on aina ollut osaltaan sidoksissa yhteiskunnalliseen tilanteeseen – yhtä hyvin kuin vaikkapa unkarilaisten oppikirjojen välittämä kuva Suomesta (vrt. Paasi 1992, Hajdú & Paasi 1993).

Konkreettisenä esimerkkinä rajojen merkityksestä sosio-spatiaaliossa tietoisuudessa tarkastellaan seuraavassa Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton välisen rajan muuttuvia merkityksiä, ts. sitä, miten raja on esitetty ja tulkittu erilaisissa dokumenteissa eri aikakausina. Lähtökohtana on ajatus, jonka mukaan eri aikakausien tekstit on tulkittava kontekstissaan: eri aluetasoisilla tapahtuvien sosiaalisten prosessien verkostossa.

Kirjoittajan laajemmassa hankkeessa on tarkasteltu myös sitä, miten raja ja sen muutokset on koettu paikallistasolla, pienessä Värsilän kunnassa, josta kaksi kolmannesta luovutettiin toisen maailmansodan jälkeisten rajanmuutosten yhteydessä Neuvostoliitolle. Kirjoituksessa viitataan myös lyhyesti tämän vuosina 1987–1992 suoritettujen osatutkimuksen tuloksiin ja aineistoihin (Paasi 1993a).

Tapaus Suomi: Itää vai länttä?

Kun Suomi itsenäistyi vuonna 1917, sangen pian pyrittiin myös hahmottamaan kuvaa sen asemasta maapallon geopolitiisella kartalla. Suomalaisen nationalismin esiinnostus myötä valtion rajat olivat kuitenkin hahmottuneet jo aiemmin verraten selvästi: autonomian aikana käytössä olleissa kartoissa, kartastoissa ja oppikirjoissa rajat sekä ajatus Suomesta muista territorioista erottuvana kokonaisuutena esitettiin selkeinä – jopa siinä määrin selkeinä, että tämä aiheutti ärtymystä erityisesti sortovuosina venäläisten piirissä (ks. Polvinen 1984:200–203). Voidaan siis sanoa, että Suomen maantiede, territoriaalinen olemus, alkoi hahmottua yhä selvemmin suomalaisten alueellisessa tietoisuudessa (vrt. Paasi 1992, 1993a).

Käytännössä Suomen ja Venäjän raja oli kuitenkin autonomian aikana sangen avoin ja vuorovaikutus rajan yli oli vilkasta (ks. kuva 1). Esimerkiksi ortodoksisen väestön keskuudessa avio-
liittoja solmittiin usein pikemminkin uskonnol-

Kuva 1. Tunnettu valokuvaaja ja etnografi Samuli Paulaharju (toinen vasemmalta) matkatovereineen lepotaulla rajapyykillä matkalla Vienaan 1910 (Valokuva: Museovirasto).

Fig. 1. The well-known Finnish photographer and ethnographer Samuli Paulaharju (second from left) and his colleagues resting at the border on the road to Dvina in 1910 (Photo: Archives of the National Board of Antiquities and Historical Monuments, Helsinki).

listen kuin valtiollisten rajojen mukaan (ks. Hämynen 1993). Neuvosto-Venäjän synty ja Suomen itsenäistyminen olivat luonnollisesti taustana siinä, että itään päin ryhdyttiin rakentamaan selkeätä poliittista rajaa. Itsenäistyneen Suomen kannalta tämä rajanrakennus oli oleellinen osa 'nation-building' -prosessia. Vastaavalla tavalla Neuvostoliiton puolella nation-building prosessi eteni ja sai konkreettisia ilmenemismuotoja. Esimerkiksi sosialistisen valtion ideologiset tunnukset rajaseudun maisemien symbolisoinnissa yleistyivät 1920–30-luvuilla (ks. Paasi 1993a).

Rajan rakentamisen territoriaalisena tavoitteena oli Suomen alueen asukkaiden integrointi, Suomen alueen suvereeni täyttämisen 'kansallisella aineksella' ja 'mielellä', kuten monissa *Rajaseutu*-lehden numeroissa 1920- ja 1930-luvuilla korostettiin. Rajaseutujen kehittämisessä ja asukkaiden hyvinvoinnin lisäämisessä pyrittiin juuri kansallisen mielen rakentamiseen ja rajaseudun

asukkaiden luotettavuuden lisäämiseen. Toisinaan asukkaiden oli vaikea ymmärtää, miksi pitkäaikainen 'nautintaoikeus', mahdollisuus liikkua melkoisen vapaasti rajan yli, oli nyt loppu (ks. Paasi 1993a).

Itsenäistymisen myötä tuli myös tyypilliseksi korostaa Suomen roolia yhtenä länsimaana muiden joukossa. Vaikka suomalaisuuden itäisetkin juuret yleensä tuotiin esille historiallisesta näkökulmasta (mm. kieli), kuitenkin haluttiin voimakkaasti rakentaa kuvaa juuri yhdestä länsimaasta – usein lännen etuvartiosta – muiden maiden joukossa. Länsimaisuuden perustana korostettiin tavallisesti Suomen pitkäaikaisia yhteyksiä Ruotsiin ja Keski-Eurooppaan.

Historioitsija Voionmaa (1933) katsoi Suomen olevan eräänlainen 'kontakti'- ja 'taistelualue' idän ja lännen välillä. Mutta yhtä hyvin saatiin painottaa, että Suomi ei ole suinkaan idän ja lännen välitysalue vaan kuuluu selkeästi läntiseen

alueeseen, jonka itäraja on yhtenevä Suomen itärajan kanssa. Esimerkiksi geologi Sederholm (1923) korosti sekä Suomen kulttuurisia että maantieteellisiä yhteyksiä länteen. Suomi hahmottui vastaavalla tavalla läntisenä alueena myös ulkomaisessa poliittisen maantieteen kirjallisuudessa (ks. Bowman 1928:446).

Voimistuva fyysinen ja henkinenkin rajanveto suhteessa uuteen Neuvostovaltioon oli osa yleisempää kansainvälistä geopoliittista kehitystä. Suomen suhdetta Neuvostoliittoon värjättivätkin 1920- ja 1930-luvuilla vahvasti viholliskuvat, joiden mukaan Neuvostoliitto oli Suomen 'perivihollinen'. Suomi selitettiin vastaavasti läntisen maailman ja kristinuskon viimeiseksi linnakkeeksi suhteessa itään. Suomen itäraja muodostui vähitellen myyttiseksi ilmaukseksi kahden valtion historiallisesta ja ikuisesti koetusta vastakkainasettelusta (vrt. Paasi 1990, 1993a).

Tätä vastakkainasettelua välittivät aktiivisesti uusille sukupolville myös kouluissa käytetyt oppikirjat. Geopoliittikan hengessä etsittiin samaan aikaan perusteluja Suomen aluelaajennuksille itään päin ja jo 1800-luvulla esiinnoituneet ajatukset luonnontieteellisen Suomen olemassaolosta otettiin osaksi reaalipoliittikkaa. Poliittisen maantieteen perinteeseen liittynyt kysymys 'luonnollisista' ja 'keinotekoisista' rajoista nousi siten yhä selvemmin esille myös suomalaisen poliittisen maantieteen piirissä. Tämä jako muodotui hallitsevaksi poliittisen maantieteen edustajien peruskäsitteistöä. Ympäristödeterministisen ajattelun mukaisesti luontoperusta tarjosi valtiolle 'luonnolliset' rajat, ihmistoiminta yleensä 'keinotekoiset' – Suomen itäraja oli siis tämän katsantokannan mukaan keinotekoinen. Tämä ajatusmalli huipentui vuoden 1941 *Terran* neljänteen numeroon. Siinä ympäristödeterminismin sävyttämiä geopoliittikan ajatuksia esitettiin 'tieteellisenä' perusteluna Suomen aluelaajennuksille, kun suomalaiset joukot etenivät jatkosodan aikana vanhan rajan yli Itä-Karjalaan ja miehittivät alueen (Laine 1982, Paasi 1990).

II maailmansodan territoriaaliset seuraukset

Toisen maailmansodan jälkeinen uusi geopoliittinen järjestys oli Euroopan alueellisen hahmon kannalta mullistava. Jo vuonna 1946 Winston Churchill otti käyttöön 'rautaesirippu' -käsitteen kuvaamaan uutta kahtiajakoa, joka ulottui läpi perinteisen Euroopan Jäämereltä Adrianmerelle. Tämä käsite vakiintui blokkien kiinteytymisen myötä kuvaamaan idän ja lännen välistä vastakkainasettelua. Uuden rajauksen seuraukse-

na perinteinen Keski-Euroopan idea menetti geopoliittisen merkityksensä ja Euroopan, yhtä hyvin kuin koko maapallon, ideologinen maisema jakautui kahteen osaan (Cohen 1964:218).

Uusia valtioita syntyi II maailmansodan sodan jälkeen ripeään tahtiin. Kuitenkin kansainvälisille konflikteille syntyi idän ja lännen vastakkainasettelun myötä kokonaan uusi maailmanlaajuinen aluetaso. Tämän kehityksen myötä kansainvälisten konfliktien ydin siirtyi territoriaalisesti rajatuista valtioista pikemminkin 'ihmisten mieleen' (vrt. Pounds 1972:99). Vaikka akateeminen 'geopoliittikka' menetti suosionsa II maailmansodan jälkeen, geopoliittinen ajattelu ilmeni vahvasti kylmän sodan geopoliittisessa maailmanjärjestyksessä ja siihen liittyvän erityisen retoriikan käyttöönotossa. Maailma jakautui vähitellen yhä selvemmin kolmeen osaan: 'meidän' ja 'heidän' alueeseen sekä erilaisiin kiistanalaisiin, 'omistajansa' tai viiteryhmänsä osalta epäselviin alueisiin (vrt. Taylor 1988, Gottmann 1973:143).

Maailmanlaajuisesti tarkastellen sodan hävinnyt mutta itsenäisyytensä säilyttänyt Suomi kuului epäilemättä tällaisiin kiistanalaisiin, epämääräisen neutraaleihin alueisiin. Suomen sodan jälkeen omaksuman virallisen ulkopoliittikan mukainen puolueettomuus sijoitti meidät tavallaan tämän kentän ulkopuolelle mutta reaali maailmassa Suomi-kuvaa jäsenivät myös Neuvostoliiton kanssa tehdyt sopimukset. Missä Suomi itse asiassa sijaitsi?

Ulkopoliittikan kulmakivenä sodanjälkeisessä Suomessa oli 'maantieteen' merkityksen tunnustaminen. Toisen maailmansodan seurauksena Suomella oli yli 1200 kilometriä pitkä raja sosialistisen maailman keulakuvan, Neuvostoliiton kanssa. YYA-sopimus Neuvostoliiton kanssa, Porkkalan alueen vuokraus sekä lisääntyvät taloudelliset ja kulttuuriset yhteydet maiden välillä muodostivat sen geopoliittisen perusasetelman, jossa suomalaista yhteiskuntaa ryhdyttiin sodan jälkeen rakentamaan. Nämä seikat, Karjalan ja muiden alueiden luovutus sekä yli 420.000 evakon asuttaminen muualle Suomeen muuttivat epäilemättä käsitystä Suomen asemasta idän ja lännen rajalla.

Voidaan perustellusti väittää, että Suomi menetti tässä yhteydessä oleellisia 'territoriaalisia' elementtejä itäisyydestään ja identiteettinsä itäisestä perinnöstä. Toisaalta 'idän' läsnäolo suomalaisessa yhteiskunnassa voimistui Neuvostoliiton kanssa solmittujen virallisten sopimusten muodossa. Vasta 1990-luvun aikana on ryhdytty 'suomettumis'- ym. keskustelujen valossa arvioimaan, mihin tämä käytännössä johti Suomen ulko- ja sisäpolitiikan osalta. Vaikka suomettumis-teemaa on Suomessakin käsitelty 1970-luvul-

ta alkaen (esim. Hakovirta 1975), luultavasti vasta viimeaikaiset itsekritiittiset keskustelut ovat auttaneet hahmottamaan tämän ilmiön laajuutta ja luonnetta – ehkä osin jälkiviisaastikin (esim. Viivainen 1991).

Suomi ja maailman uusi geopoliittinen järjestys

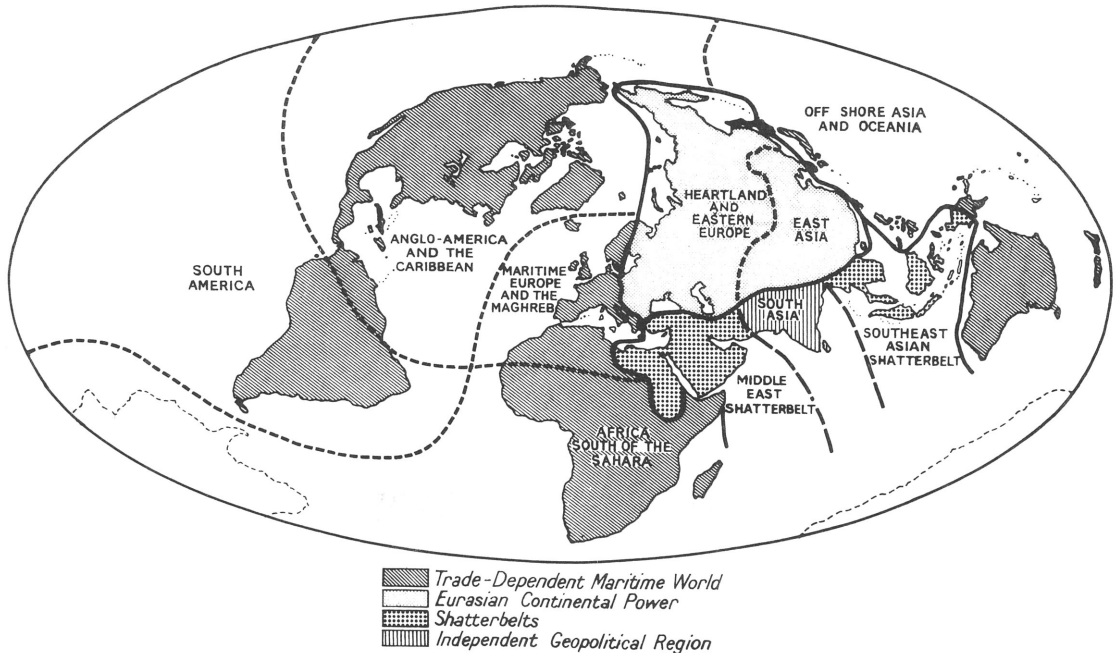
Samalla kun Suomen omaksuma virallinen ulkopoliitiikka pyrki vahvistamaan uutta neutraalia kuvaa Suomesta idän ja lännen välimaastossa, uutta kansainvälistä järjestystä hahmottavat geopolitiikan edustajat olivat tarkasteluissaan tylimpiä. Siinä missä Suomi vielä ennen II maailmansotaa usein sijoitettiin geopolittisesti länteen, monien sodan jälkeisten poliittisen maantieteen teosten aluejaotuksissa Suomi oli nyt eräänlainen 'anomalia' geopolittisessa maailmanjärjestyksessä – käytännössä se sijoitettiin osaksi Itä-Eurooppaa (ks. esim. Alexander 1957, Cohen 1964, ks. kuva 2). Perustelut Suomen sijoittamiselle Itä-Eurooppaan olivat usein sangen epämääräisiä. Ne näyttävät liittyneen osin Suomen fyysiseen sijaintiin mutta sitäkin useammin Suomen ja Neuvostoliiton taloudellisiin ja poliittisiin yhteyksiin.

Ennen muuta YYA-sopimus kytki Suomen Neuvostoliiton intressikenttään, mikä oleellisesti väritti kansainvälistä Suomi-kuvaa. Entinen läntinen etuvartio muuttui uusissa geopolittisissa käytännöissä ja mielikuvissa idän etuvartioksi.

Suomen kulttuurisia kytkeitä Skandinavian saatiin silti kansainvälisessä keskustelussa korostaa, yhtä hyvin kuin maan lujia siteitä länteen. Kuitenkin Suomen maantieteellinen asema määritti viime kädessä maan sijainnin geopolittisella maailmankartalla. Paasikiven kommentti 'maantieteen' merkityksestä Suomen kansainväliselle asemalle tuli näin vahvistetuksi. Esimerkiksi amerikkalainen Carlson kirjoitti vuonna 1958, että neutraalisuus on Suomelle välttämättömyys, sillä »tosiasiassa Suomi on Neuvostoliiton vaikutuspiirissä; he eivät voi tehdä muuta olla yhteistoiminnassa neuvostoliittolaisten kanssa viimemainittujen viitoittamien linjojen mukaisesti» (s. 360).

Itäisyyden uusi löytäminen

Sodan jälkeisinä vuosikymmeninä suomalaiset kytkettyvät kulttuurisesti ja taloudellisesti yhä selvemmin läntiseen maailmaan ja perustivat ul-

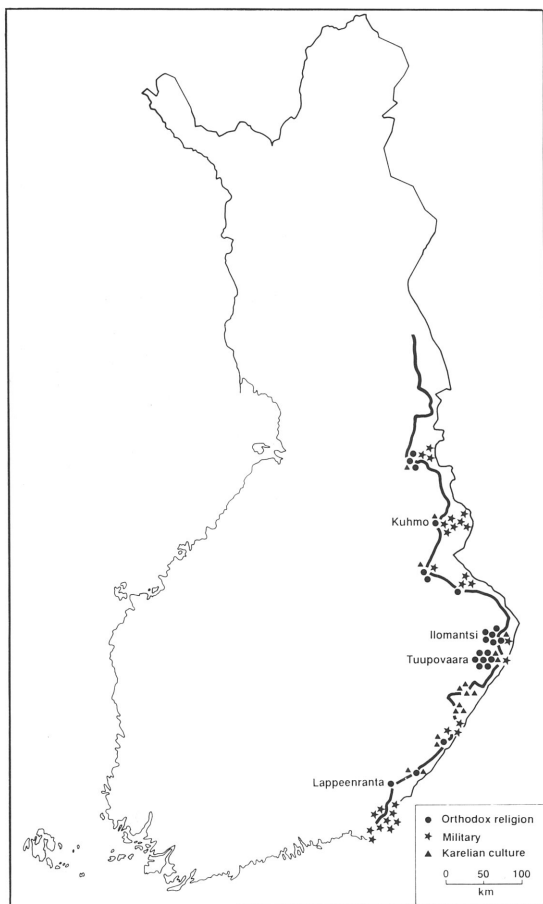
Kuva 2. Cohenin (1964) näkemys geostrategisista alueista ja niiden osa-alueista.
Fig. 2. Cohen's (1964) geostrategic regions and their subdivisions.

kopolitiikkaansa fyysisen sijainnin perustalta nousevaan geopolitiikkaan (vrt. Tuominen 1990:80). Kuitenkin myös suomalaisen kulttuurin itäisten kytkentöjen merkitys alkoi vähitellen nousta Suomessa esille. Osin tämä johtui tietysti siitä, että eri puolilla maata oli asutettuina satojatuhansia kotiseutunsa menettäneitä karjalaisia. Heidän perustamansa aatteelliset yhdistykset pitivät aktiivisesti yllä karjalaista perinnettä ja pyrkivät siirtämään sitä seuraaville sukupolville.

Englantilainen sosiologi Urry (1990) kirjoittaa, että nostalginen muisti on usein sosiaalisesti organisoitu rakennelma. Tämä pitää paikkansa myös karjalaisuuden elvyttämisen tapauksessa. Karjalaisjärjestöjen, muutamien itäisen Suomen kuntien ja yleensäkin nousevan turismiteollisuuden toiminnan seurauksena Itä-Suomeen on nousut lähinnä 1970-luvulta alkaen uusi rekonstruoitu 'Karjala', eräänlainen mentaalinen territorio. Esimerkiksi Runon ja Rajan tien välittämässä itäisyys-kuvassa toisiinsa ovat kietoutuneet mielikuvat karjalaisuudesta ja ortodoksisuudesta yhtä hyvin kuin tasokkaat hotelli- ja ravintolapalvelut, kesätapahtumat ja sotiin liittyvät muistomerkit (ks. kuva 3).

Uusi Karjala, johtotähtenään Nurmeksessa sijaitseva Bomba-talo, on epäilemättä tarjonnut siirtokarjalaisille mielikuvien muodossa korvausta menetystä Karjalasta. Yhtä hyvin se on tarjonnut matkailualalla toimiville taloudellisten toimintakentän. Monien karjalaistalojen rakentamisessa on pyritty niiden taustana olevien taloudellisten intressien pontimena siirtämään Suomen puolelle jotakin siitä kaipuusta, joka liittyy menetettyyn paikkaan: kotiseutuun. Rekonstruoidulla Karjalalla on siis ollut myös selkeä ideologinen funktionsa.

Tämän kaltaisen itäisyyden merkitystä korosti alunperin se tosiasia, että luovutettuun Karjalaan ei ollut pääsyä muutamia kohteita lukuunottamatta. Perestroikan ja lopulta Neuvostoliiton hajoamisen myötä Karjala avautui turismille. Rajan avautumiselle oli olemassa vankka sosiaalinen tilaus, sillä siirto-karjalaisia on vielä elossa noin 180.000, heidän perillisistään puhumattakaan. Rajan avautumisen myötä nostalgia-matkailu yleistyi valtavasti: vuosina 1991–1992 Suomen ja Venäjän rajan ylityksiä tehtiin kaikkiaan 1.26 miljoonaa kappaletta. Useimmille suomalaisille ovat tuttuja TV-ohjelmat ja lehtikuvat entisten evakkojen taivalluksesta Karjalan pelloilla etsimässä jotakin, jota palauttaisi mieleen heidän henkilökohtaisen historiansa kauan sitten katkenneen yhteyden kotiseutuun ja menneisyyden paikkakokemukseen: matkoja tehtiin siten yhtä hyvin menneisyyteen kuin nykyisyyteen, yhtä hyvin ajassa kuin tilassa (ks. Lehto & Ti-

Kuva 3. Runon ja rajan tien varteen sijoittuneet sotilaalliset, ortodoksisuutta ja karjalaisuutta symbolisoivat muistomerkit ja tapahtumat vuonna 1992 (Lähde: Runon ja Rajan tie).

Fig. 3. The Road of the Bard and Poem and the numbers of military, Orthodox and Karelian memorials and commemorative events in various border communes in 1992.

monen 1993). Tällainen mahdollisuus avautui 1990-luvun vaihteessa myös Värtsilästä sodan jälkeen evakoiduille ihmisille, joita rajan avautumisen jälkeen on vierallut satoja entisellä kotiseudulla juuriaan etsimässä (ks. kuva 4).

Voimakkain nostalgia-matkailun aika on nähtävästi mennyt jo ohitse. Karjalaan suuntautuva matkailu ei voi enää rakentua pelkän idän eksoitiikan ja menneisyyden kaipuun varaan. Samalla Itä-Suomen matkailu tuskin voi entisessä määrin panostaa pelkästään romanttisen itäisyyden kuvan varaan, koska varsinaiseenkin 'itään' – Suomen kannalta katsottuna: luovutetuille alueille – voi nyt matkustaa ilman suurempia esteitä.

Kuva 4. Kadonneita juuria etsimässä Vanhassa Värtsilässä (valokuva kirjoittajan, 10. 6. 1992).
 Fig. 4. Searching for lost roots in Old Värtsilä (Photographed by the author on 10th June 1992).

Itä-Euroopan muutos on tunnetusti koskettanut syvästi Suomen taloutta. Suomen ja Neuvostoliiton idänkauppa alkoi vähentyä jo ennen Neuvostoliiton hajoamista mutta vasta viime mainitun myötä Suomen idänkauppa kokonaisuutena katsoen romahti. Muutos idänkaupan parhaimpien aikojen 15 % osuudesta koko Suomen ulkomaan kaupasta muutamaan prosenttiin on ollut raju.

Kylmän sodan päättymisen myötä monet raja-alueet ovat muodostuneet vilkkaan taloudellisen kehityksen alueiksi ja entiset tiukasti suljetut rajat ovat muodostuneet pikemminkin kontaktipinnoiksi eri maiden välillä. Suomen ja Venäjän välinen raja oli toisen maailmansodan jälkeen – itse asiassa jo Suomen itsenäistymisestä alkaen – tiukasti vartioitu ideologinen raja, jonka molemmilla puolilla sijaitsi perifeerinen syrjäseutu. Nyt myös tämä raja on muodostumassa selkeäksi kontaktipinnaksi ja itäisyyden uusi, toimijoiden suoriin kontakteihin perustuva taloudellinen merkitys on hahmotettu yhä yleisemmin Suomen ja Venäjän rajaseutualueilla (vrt. Sweedler 1993). Useimmat Suomen itärajan tuntumassa sijaitsevista kunnista ovat olleet asiassa aktiivisia: kun-

nat haluavat tulevaisuudessa avata reittejä ja yhteyksiä Venäjälle ja sitä kautta edistää alueidensa taloudellista kehitystä. Tässä kehityksessä on luonnollisesti oltava maltillisia, jotta ei synnytetä kuvaa Karjalaan suuntautuvasta uuskolonialismista: pelkästä rajantakaisten edullisten raaka-aineiden ja työvoiman yksipuolisesta hyödyntämisestä suomalaisen pääoman turvin.

Keskustelu Karjalan palautuksesta

Yksi tärkeä 'itäisyys' -keskustelun territorialisuutta ilmentävä teema 1990-luvun Suomessa on ollut kysymys toisen maailmansodan seurauksena luovutettujen alueiden palauttamisesta. Tätä keskustelua ovat aktiivisimmin käyneet Karjalaisjärjestöjen edustajat. Itse asiassa II maailmansodasta alkaen kansalaisyhteiskunnassa on käyty epävirallista keskustelua tästä aiheesta. Kuitenkin vasta Neuvostoliiton hajoamisen myötä nämä vaatimukset ovat tulleet avoimmiksi (ks. Laine 1992). Kuten viime aikojen tapahtumat osoittavat, myös muutamat entiset ja nykyisetkin poliit-

tikit ovat eri tilanteissa ottaneet asian esille – kuka minkäinlaisten motiivien liikkeelle pane-
mina. Suomen ulkopoliittikan virallinen linja sekä
siihen liittyen rajavartioston toiminnassaan edus-
tama kanta eivät kuitenkaan tue näitä keskuste-
lujia. Suomen virallinen kanta asiassa on ollut sa-
moilla linjoilla kuin Venäjän viranomaisten esit-
tämät näkökulmat.

Idän ja lännen silta – pohdintaa

Kirjoituksen tavoitteena on ollut tulkita valti-
oiden rajojen merkityksiä yhteiskunnan alueelli-
sen tietoisuuden ja kansakunnan rakennusproses-
sin kautta, ei niinkään lähtemälle liikkeelle rajoita
itsestään käsin. Tämä näkökulma mahdollistaa
historiallisen analyysin ja auttaa ymmärtä-
mään rajojen muuttuvia merkityksiä. Kuten esi-
merkkinä tarkastellun Suomen ja Venäjän/Neu-
vostoliiton rajan tapaus osoittaa, raja on suoma-
laisten alueellisessa tietoisuudessa liitetty eri
aikoina hyvin erilaisia merkityksiä. Autonomian
aikana raja hahmottui suomalaisten kansakunnan
rakentamistyössä selkeänä mutta käytännössä oli
hyvin avoin. Suomen itsenäistyttyä raja muodostui
ideologiseksi rajaksi ja kahden valtion välisten
erojen keskeiseksi symboliksi. Suomen näkö-
kulmasta keskeisenä ideologisena tavoitteena oli
tällöin 'täyttää' suvereeni kansallinen tila rajaa
myöten kansallisella mielellä. Toisen maailman-
sodan seurauksena Suomea kohdanneet alueluo-
vutukset ja entistä selkeämpi ideologinen rajan-
veto idän ja lännen välillä muuttivat rajan mer-
kitystä. Siitä tuli erityisen rajavyöhykkeen avul-
la suljettu alue idän ja lännen välillä. Samalla ra-
jasta tuli suomalaisten yhteiskunnallisessa kes-
kustelussa tabu pitkäksi aikaa. Vasta Neuvosto-
liiton hajoaminen on nostanut rajan yhdeksi tär-
keäksi keskustelun aiheeksi Suomessa. Tärkeik-
si keskusteluteemoiksi ovat tulleet mm. luovute-
tun Karjalan kysymys ja raja-alueiden valvonta.

Kirjoituksessa on havaittu, että kysymys Suo-
men sijainnista idässä vs. lännessä on ollut his-
toriallisesti ja maantieteellisesti ehdollinen ongel-
ma. Vastaus kysymykseen on ollut riippuvainen
vastaajan omasta sijainnista maailmankartalla.

Viimeaikainen idän ja lännen jyrkän rajan
murtuminen antaa Suomelle mahdollisuuden hyö-
dyntää sijaintiaan sekä 'itänä' että 'läntenä'. Suo-
men tuskin kannattaa kuitenkaan olla pelkästään
siltana idän ja lännen välissä, vaikka Suomen läpi
kolmanteen maahan suuntautuva transitoliikenne
olisikin yksi kasvava yhteistoiminnan muoto tu-
levaisuudessa. Aktiivisempaa toimintaa tarvitaan,
sillä kuten Jörn Donner huomauttaa eritellessään
suomalaisten itä-länsi-käsitykseen kuuluvaa sil-

ta-metaforaa, »liikenne harvoin pysähtyy sillalle».
Tämän asian tiedostaminen on ollut keskei-
senä taustana julkisen ja yksityisen sektorin ke-
hittämis- ja yhteistyöhankkeissa, joiden kautta
pyritään vaikuttamaan rajaseutujen taloudellis-
sosiaaliseen kehitykseen ja myös yleisempään
taloudellisen kehityksen muotoutumiseen. Tätä
kautta Suomen ja Venäjän raja muuttuu yhä sel-
keämmin esteestä vuorovaikutuksen välittäjäksi.

KIRJALLISUUS

- Alexander, L.M. (1957). *World Political Patterns*.
John Murray, London.
- Bergman, E.F. (1975). *Modern Political Geography*.
WCB, Dubuque, Iowa.
- Bowman, I. (1928). *The New World. Problems in Political Geography*.
Yonker on Hudson, New York.
- Carlson, L. (1958). *Geography and World Politics*.
Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.
- Cohen, S.B. (1964). *Geography and Politics in a Divided World*.
Methuen, London.
- Coser, L.A. (1992). Introduction: Maurice Halbwachs
1877–1945. Teoksessa Coser, L.A. (ed.): *Maurice Halbwachs. On Collective Memory*.
University of Chicago Press, Chicago.
- Deutsch, K.W. (1963). Some problems in the study
of nation-building. Teoksessa Deutsch, K &
W.J.Foltz (ed.): *Nation-Building*. Atherton Press,
New York.
- Donner, J. (1988). *Vastavirtaan*. Otava, Helsinki.
- Foucault, M. (1980). Truth and power. Teoksessa Gordon,
C (ed.): *Michel Foucault. Power and Knowledge, Selected Writings 1972–1977*.
Pantheon Books, New York.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Polity
Press, Cambridge.
- Giddens, A. (1987). *The Nation-State and Violence. Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism*.
University of California Press, Berkeley.
- Glassner, M.I. & H. deBlij (1980). *Systematic Political Geography*.
John Wiley & Sons, New York.
- Gottmann, J. (1973). *The Significance of Territory*.
The University Press of Virginia, Charlottesville.
- Hajdú, Z. & A. Paasi (1993). Finland as the Other:
the changing image of Finland in Hungarian school
geography textbooks. Manuscript.
- Hakovirta, H. (1975). *Suomettuminen*. Gummerus, Jyväskylä.
- Heikkinen, R. (1987). Maantiedon asema ja maantiedon
oppikirjojen sisältö yleissivistävässä koulutuksessa
Neuvostoliitossa. Julkaisematon pro gradu-
tutkielma, Joensuun yliopisto, maantieteen laitos.
- Hämynen, T. (1993). Liikkeellä leivän tähden. Raja-
Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940.
Historiallisia tutkimuksia 170. Tampere.
- Karjalainen, P. & A. Paasi (1994). Contrasting the
images of the written city: Helsinki in regionalistic
thought and as a dwelling-place. Teoksessa
Simpson-Housley, P & P. Preston (eds.): *Writing*

- the City*. Routledge, London (in press.)
- Laine, A. (1982). *Suur-Suomen kahdet kasvot: Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944*. Otava, Keuruu.
- Laine, A. (1992). Karjala takaisin -keskustelun historia: argumenttianalyysi Karjala takaisin -keskustelusta. *Studia Generalia -luento, Joensuun yliopisto* 1.4.1992 (mimeo)
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Basil Blackwell, Oxford.
- Lehto, L. & S. Timonen (1993). Kertomus matkasta kotiin. Karjalaiset vieraina omilla maillaan. *Kalvalaseuran vuosikirja* 72, 88–105.
- Mac Laughlin, J. (1986). The political geography of 'nation-building' and nationalism in social sciences: structural vs. dialectical accounts. *Political Geography Quarterly* 5, 299–329.
- Minghi, J.V. (1991). From conflict to harmony in border landscapes. In Rumley, D & J.V. Minghi (eds.): *The Geography of Border Landscapes*. Routledge, London.
- Muir, R. (1975). *Modern Political Geography*. Macmillan, London.
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164, 105–146.
- Paasi, A. (1990). The rise and fall of Finnish geopolitics. *Political Geography Quarterly* 9, 53–65.
- Paasi, A. (1991). Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A* 23, 239–256.
- Paasi, A. (1992). The construction of socio-spatial consciousness: geographical perspectives on the history and contexts of Finnish nationalism. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* Nr.15, 79–100.
- Paasi, A. (1993a). Constructing Territories, Representing Otherness: the Changing Geographies of the Finnish-Russian boundary. Manuscript.
- Paasi, A. (1993b). Deconstructing the idea of geography: dimensions of professional practice. Teoksessa Berdoulay, V & H. van Ginkel (eds.): *Geography and Professional Practice* (in print).
- Polvinen, T. (1984). *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1894–1904*. Wsoy, Porvoo.
- Pounds, N.J.G. (1972). *Political Geography*. McCraw-Hill Book Company, New York.
- Prescott, J.V.R. (1965). *The Geography of Frontiers and Boundaries*. Aldine, Chicago.
- Prescott, J.V.R. (1987). *Political Frontiers and Boundaries*. Unwin Hyman, London.
- Rumley, D. & J. Minghi (eds. 1991). *The Geography of Border Landscapes*. Routledge, London.
- Runon ja rajan tie (1992). Palveluopas 1992.
- Sederholm, J.J. (1923). Asema, pinta-ala, väestö ja jako. Teoksessa Donner, A. et al. (eds.): *Suomi: maa, kansa, valtakunta*. Otava, Helsinki.
- Shils, E. (1981). *Tradition*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Sihvo, H. (1991). Karjala rajamaana. *Karjalainen viesti* 1/1992.
- Sweedler, A. (1993). Conflict and cooperation in border regions: an examination of the Russian-Finnish border with comparison to the United States-Mexico border. Manuscript.
- Taylor, P.J. (1985). *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality*. Longman, London.
- Taylor, P.J. (1988). Geopolitics revisited. *University of Newcastle, Department of Geography, Seminar Papers, Number 53*. Newcastle.
- Taylor, P.J. (1991). A theory and practice of regions: the case of Europes. *Environment and Planning D: Society and Space* 9, 183–195.
- Tuominen, M. (1990). »Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia». *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Otava, Helsinki.
- Urry, J. (1990). *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. Sage, London.
- Vihavainen, T. (1991). *Kansakunta rähmällään*. Otava, Helsinki.
- Voionmaa, V. (1933). Suomen historian maantieteellinen pohja. Teoksessa Suolahti, G (eds.): *Suomen kulttuurihistoria*. Gummerus, Jyväskylä-Helsinki.